

De Dødes Liv – B - Festen for de døde i Mexico

Samlingen er udviklet af UNESCO Samlingsteamet på Moesgaard Museum; kurateret af Mai Kim Phuong og Thomas Brandt Fibiger. Teksterne er primært skrevet af Ane Bonde Roldsted og Marianne Vinther - Jensen.

Genstandene er indsamlet af Christian Heilskov Rasmussen i hhv. 1999 og 2014, Rafael Martinez de la Cruz 2013, samt af Andrea Paramo i 2014.

Denne samling om Festen for de døde i Mexico - De dødes liv B - udgør én af to UNESCO samlinger om de dødes liv. Samlingerne kredser om spørgsmålet: på hvilke måder lever de døde videre i de levendes verden? Den anden samling, De dødes liv A - Ånder og masker, kan lånes sammen med denne samling, eller de kan bruges hver for sig.

Temaet, og en del af genstandene, knytter an til den etnografiske udstilling *De Dødes Liv*, som Moesgaard Museum åbnede dørene for i 2014. Nogle af genstandene i museets monter kan genfindes i UNESCO kasserne, da vi har valgt nogle eksemplarer ud til skolebrug. Kasserne rummer dog også genstande og temaer, som ikke optræder på museet.

I den periode *De Dødes Liv* vises på Moesgaard Museum, er det oplagt at låne en af samlingerne hjem til skolen før eller efter et museumsbesøg, som forberedelse eller efterbehandling af emnet. Men samlingerne kan naturligvis også benyttes uden museumsbesøg.

Til denne samling – Festen for de døde i Mexico – fungerer artiklen - *"Besat af døden? Et kritisk blik på forestillinger om De dødes dag i Mexico"* – som samlingstekst.

Hvor andre UNESCO samlinger almindeligvis ledsages af en tekst med centrale tematikker forfattet af *indsamlere* af genstandene, har vi i stedet her valgt at lade denne artikel - skrevet af Jesper Nielsen, forsker i Indianske sprog og kulturer, samt Mette Haakonsen, kunsthistoriker - spille denne rolle. Artiklen er en del af hæftet: Religion, nr. 4 dec. 2014, der er udgivet i samarbejde med Moesgaard Museum netop i anledning af både udstillingerne og samlingerne. Hele hæftet findes i kassen (Ddl.B 17), mens print af artiklen er vedlagt umiddelbart efter denne introduktion.

I *"Besat af døden? Et kritisk blik på forestillinger om De dødes dag i Mexico"* beskrives nutidige traditioner og ritualer i forbindelse med fejringen af De Dødes dag i Mexico. Endvidere belyses højtidens indhold og ritualernes oprindelse i den førspanske religion, specielt aztekernes, og i den, af spanierne, medbragte katolicisme - samt sammensmeltningen af de to i afsnittet om *"Mission og de synkretistiske kompromisser i kolonitiden"*. Endvidere diskuteres vores opfattelse af den mexicanske fejring af de døde, samt højtidens rolle i mexicanernes bevidste understregning af national identitet.

Samlingens tema

Festen for de døde i Mexico - *Día de Muertos* - De Dødes Dag, er Mexicos store højtid, som falder sammen med de katolske højtider Allehelgensdag og Allesjælesdag samt Halloween. Den strækker sig over en uge, men kulminerer fra 31. oktober til 2. november. Det er den tid på året, hvor de døde for en stund vender tilbage til de levende. D.31. oktober er dagen, hvor de døde børns sjæle kommer på besøg - kaldet *angelitos* - små engle. De bliver hos deres familie i et døgn og forkæles med ting, de holdt af i livet. Dagen efter kommer de voksnes døde sjæle på besøg hos de levende, og de tager afsted igen d. 2. november. Vi kan ikke se dem, men de kan se os.

Det er en anledning til udsmykning af hjem og gravpladser. I hjemmet er det centrale opstillingen af et alter til minde om afdøde familiemedlemmer, og på kirkegårde bliver gravene rengjort, istandsat og pyntet med især blomster. Natten mellem d. 1. og 2. nov. sidder mange og våger ude på deres families gravsteder, måske ledsaget med musik og mad og drikke. De Dødes Dag er således et tidspunkt til at mødes med familie og venner, men også til satire og en særlig ikonografi.

De Dødes Dag har en helt særlig betydning for mexicansk nationalidentitet og anskues af mange mexicanere som noget særligt og eksklusivt mexicansk. I det mexicanske område er de døde blevet fejret siden aztekerne, og nutidens dødedag fremhæver landets kultur og historie med sin unikke blanding af indianske, katolske og kunstneriske traditioner. Dette synes at blive bekræftet af de mange turister, der kommer for at opleve festlighederne, og i det hele taget en stigende international opmærksomhed omkring fænomenet.

Fejringen af de dødes dag er også en stor begivenhed i andre lande, hvor der er en mexicansk/latinamerikansk befolkningsgruppe. F.eks. er der i San Francisco et helt museum i Oakland, som handler om de dødes dag.

Med samlingen "*De dødes liv B – Festen for de døde i Mexico*" stiller vi skarpt på De Dødes Dag, som den tager sig ud i nutidens urbane Mexico. Kassens indhold og fokus giver mulighed for at arbejde med kultur, samfund, historie, ritualer og traditioner - og ikke mindst liv og død - på både praktisk og festlig vis. Det giver mulighed for at holde fest, for sanseoplevelser og dybe snakke. Et tema om De Dødes Dag gør det muligt at bringe en anderledes højtid tæt på, og gennem den få et indblik i, hvordan vi selv lever med hinanden - og måske med de døde?

I kassen findes hovedsageligt genstande, som bruges i forbindelse med De Dødes Dag, og som er indkøbt i Mexico 2013-14.

I herværende lånermappe er der inspiration til undervisningen – tekster og aktivitetsforslag med oplæg til samtaleemner - fra indskolings- til gymnasieniveau.

Hvad er der i kassen?

Groft sagt kan kassens genstande, deles i to kategorier:

Den første handler om **familiens fejring** af højtiden. Her bruges der mest genstande til at opsætte et alter i hjemmet til de døde. Det dedikeres typisk til den senest afdøde i familien, og det er denne, der sættes et billede af på alteret. Familiens økonomiske situation betyder meget for alterets udformning, men det indeholder altid den afdødes yndlingsfarver, livretter og foretrukne drikkevarer, som tilberedes og serveres både på alteret og for familien.

De døde kan ikke rent fysisk spise maden, men de kan tage essensen af deres livretter med sig. *La ofrenda* – ofringen til de døde - må ikke spises så længe sjælene er på besøg. I nogle hjem deler man maden - "hæver offerbordet" og "deler kraniet" - dvs. spiser maden med familie og venner, som regel d. 2.november.

Oftentimes kan man også se både katolske og indiansk-mytologiske elementer på altrene, for eksempel billeder/figurer af katolske helgener og kors eller ting, der symboliserer jord, luft, ild og vand - vigtige elementer i indiansk tradition.

Med kassens genstande kan I opsætte jeres eget alter - suppleret med frugt, grønt, mad, alt efter hvem I tilegner alteret.

Den anden kategori af genstande er pynt, dekorationer og kunsthåndværk, som typisk bruges mere i det **offentlige rum** end i familiernes hjem. I forbindelse med De Dødes Dag flyder markederne over med små skeletfigurer, sukkerkranier og alskens arbejde i forskellige materialer, som både gentager og fornyer De Dødes Dags motiver.

Calaveras (i denne sammenhæng kranier - men også betegnelsen for små satiriske digte) er fantasifulde skeletter og kranier, der sætter kulør på højtiden. *Calaveras* kan være store skeletter i papmache såvel som små gipsfigurer, der kan forestille alt fra tandlæger til tiggere. I Mexico, hvor skellet mellem rig og fattig fortsat er stort, minder skeletterne om, at døden gør alle til ligemænd.

Særligt brugt er en skeletkvinde i fine klæder, som kaldes *la Catrina*, og hendes mandlige følgesvend, kaldet *el Catrín*. Den elegante *la Catrina* optræder i alle afskygninger på De Dødes Dag. Oprindeligt blev hun skabt for at latterliggøre mexicanere, der klædte sig som europæere. Hun er således et eksempel på den politiske satire, der stadig spiller en stor rolle i nutiden. Begge vil I kunne finde i kassen i forskellige materialer, og der er vedlagt en vejledning, så I kan lave jeres egne *la Catrinas*.

Denne opdeling er, som allerede nævnt, lidt grov. Hvor og hvordan de enkelte genstande bruges er meget afhængigt af pågældende familie, vennekreds og ikke mindst den/de afdøde. Nogle vil f.eks. mene, at sukkerkranier ikke kan sættes på et alter, mens andre vil gøre det uden at tøve.

Det er fristende at drage paralleller til den danske jul, som mange ville beskrive som "særligt dansk", men hvor variationer og fornyelser findes kontinuerligt i hvert enkelt hjem, både når det drejer sig om maden og udsmykningerne.

Julen, De Dødes Dag og andre store højtider er derfor interessante fra et antropologisk perspektiv, da de tydeliggør, at vi let anser vores traditioner og kulturer som statiske, mens de i praksis er meget dynamiske. Vi reproducerer og fornyer dem, hver gang vi både snakker om dem og afholder dem.

Kassens genstande er yderligere beskrevet i detaljer i den vedlagte genstandsliste.

Hvad er der *ikke* i kassen?

De Dødes Dag markeres i høj grad med tændte stearinlys og friske blomster, *Cempoalxochitl* - en særlig *tagetes*, som med sin farve og duft viser de døde vej til de levende. Disse elementer pryder altre og gravpladser i de dage, som højtiden varer. Det handler også om mad og drikke, duften og smagen af de dødes livretter, som både sættes frem på alteret og indtages sammen med familie og venner.

Grundet begrænset holdbarhed har vi ikke kunnet inkludere disse elementer i kassen, men med opskrifter og aktiviteter lægger vi op til, at man selv kan lave nogle af de retter, som typisk serveres til De Dødes Dag og snakke om mad og livretter, som man forbinder med sine egne kære.

Enkelte aktiviteter kræver materialeindkøb. De er tilpassede, så materialerne kan købes i Danmark og på et begrænset budget. Ligeledes kan skotøjsæsker - til at lave personlige mindekasser - ofte anskaffes uden beregning, hvis man i god tid laver en aftale med den lokale skoforretning.

Inspiration til undervisningen

Kassens genstande kan bruges til en række aktiviteter, og vi håber samtidig, at de vil inspirere til endnu flere end dem, som vi foreslår herunder.

Vores forslag til aktiviteter kan bruges til mange forskellige alderstrin, afhængigt af den kontekst, de sættes i. De handler om både den særegne ikonografi og familiens fest. Der kan læses mere om ikonografien i artiklen: *"Posada og skeletikonerne - om myter og godt håndværk"* af Mette Haakonsen i *"Livet med de døde – en antologi"*, og om familiens fejring i artiklen: *"Når dine døde fester med"* af Rafael Martinez de la Cruz og Ane Bonde Rolsted i bogen *"De Dødes Liv"*.

Flere af aktiviteterne – eksempelvis at skrive *calaveras* og bruge ansigtsmaling – bliver også udført af mexicanske skolebørn op til De Dødes Dag, som en del af undervisningen i mexicansk kultur.

12 forslag til aktiviteter

Opsætte et stort alter

At opsætte et alter er ganske centralt i fejringen af De Dødes Dag. Vi har vedlagt to vejledninger til at lave jeres eget alter med genstandene fra kassen. Alteret giver også rig mulighed for at snakke om de ting, som vi selv sætter pris på og finder vigtige. For hvordan skulle et alter se ud, hvis det var tilegnet en af dine egne kære – eller måske til dig selv?

Miniature-altre i kasser

Denne aktivitet lægger op til refleksion om egne afdøde og deres præferencer. Det er en slags mindekasse, som eleverne kan lave individuelt eller i grupper (se *El corazón*).

Sukkerkranier

Med de medfølgende forme og en simpel opskrift (vedlagt) kan I fremstille sukkerkranier. Kranierne pyntes med farvet glasur, skinnende papir og pailletter. I princippet kan kranierne spises, men det afhænger af pynten, æggehviderne og de forhold, I fremstiller dem under.

Kranierne kan bruges til at pynte med og åbner også for en snak om skelet-ikonografi.

Blomster

Der medfølger en vejledning i at folde blomster til alteret. Altre i mexicanske hjem og på gravstederne udsmykkes typisk med friske blomster. Nogle familier strør også friske blomster ud på vejen mod kirkegården, så de døde nemmere kan finde tilbage dertil, da det er vigtigt at de døde forlader familien efter festen. Altre på eksempelvis museer og i butikker benytter sig ofte af papirblomster.

Blomsterne, der fremstilles af farvet papir, kan bruges til at pynte jeres eget alter og klasselokalet.

Mad (mole, varm kakao, dødebrød)

Chokolade/kakao er i dag en vigtig ingrediens i retterne til De Dødes Dag. I både mayaernes og aztekernes mytologier, figurerer kakao som et betalingsmiddel og en gudedrik. *Mole con pollo/Mole Poblano* er et godt eksempel herpå: Det er en gryderet med kylling/kalkun i en tyk chili- og chokoladesovs, som ofte indtages til De Dødes Dag. Hertil drikkes varm kakao og spises 'dødebrød'. Søde, lyse brød dekoreret med religiøse motiver

og med et lag sukker på toppen. 'Dødebrød' lægges ofte på alteret, som en del af *la ofrenda* – ofringen til de døde.

Alle opskrifter medfølger. Man kan evt. købe *mole* på dåse eller glas frem for at blande de mange krydderier selv. Et eksempel er vedlagt i kassen. Det er importeret fra Mexico og kan købes i store supermarkedskæder i Mexico og også her i Danmark.

Ansigtsmaling

Skeletmotiver med blomster og fine farver dukker op på ansigter til De Dødes Dag.

Calaveras – satiriske digte (skrive og læse)

Op til de Dødes Dag trykker landets aviser *calaveras* - små satiriske digte. Satiren handler typisk om døden, hierarki og magtforhold, og altid om de levende. I kassen er der et eksempel på *calaveras* og oplæg til at skrive videre selv.

Her er en mulighed for at lege med sproget – på dansk, spansk og engelsk

Papirklip

Papirklip, eller *papel picado*, som disse kaldes, pryder gader, stræder og altre til De Dødes Dag. Vi har vedlagt eksempler på *papel picado* fra Mexico og kopier, som I kan bruge til at lave jeres egne. Med ældre elever kan man også lege videre ved at lave skeletmotiver med fri hånd.

Tegne sig selv som skelet

I tråd med de øvrige aktiviteter, som handler om ikonografi, og indirekte, en spejling af de levende som skeletter, lægger vi op til, at man kan tegne sig selv som skelet.

Sprællemænd

Vi har vedlagt kopier af en sprællemænd indkøbt i Mexico, som I selv kan kopiere, pynte og hænge op.

Kiste

Den store kreativitet ifm. De Dødes Dag ses i de små stykker kunsthåndværk. Vi har, med baggrund i en genstand fra Moesgaard Museums samling, lavet en vejledning til, hvordan man kan lave sin egen lille kiste med et skelet, der kikker op, når man trækker i en snor.

La Catrina – lille figur

La Catrina er noget helt særligt i Mexico. Her kan I lave jeres egen lille figur med simple materialer.

Litteratur – vedlagt samlingen

I kassen:

Ddl.B 15

Livet med de døde - en antologi af Kulturcenter Assistens og Skoletjenesten.

Hæftet indeholder en række gode, korte tekster skrevet af fagpersoner om forskellige tematikker ifm. De Dødes Dag:

s. 4-5: fakta om Mexico og dets historie

s. 6-10: oprindelsen af De Dødes Dags – både i de gamle indianske religioner og spaniernes katolske tro

s. 11-14: nutidige fejring af De Dødes dag med ritualer og traditioner

s. 15: praktiske anvisninger til opstilling af altre

s. 16-17: mindehøjtideligheder på gravpladser

s. 18- 21: kraniets betydning før og nu

s. 22-26: skeletikonerne og kunsthåndværk - herunder grafiker José Guadalupe Posadas berømte *la Catrina*

s.27-28: Juan Rulfos forfatterskab

s. 29-32: Assistens Kirkegård og den mangesidede anvendelse af stedet.

Ddl.B 16

Mexico klipperier af Søren Thaae.

En klippebog, som indeholder mange gode, inspirerende vejledninger og skabeloner til klip og papirskulpturer, som skeletfigurer, kranier, masker, indianske motiver, Jomfruen af Guadalupe, silkepapirklip mm. Forfatteren har flere gange selv besøgt Mexico – kunstnere, museer, indianermarkeder, azteker- og mayabyer – og dét er inspirationskilden til bogen.

Ddl.B 17

Tidsskrift: Religion nr. 4, december 2014 af Signe Jensen (Red., 2014, Trykteam Svendborg a/s.).

Dette nummer er en særudgave produceret i forbindelse med etableringen af de to samlinger, De dødes liv A og B. Tidsskriftet rummer nogle af de artikler, der indgår i lånermappen til De dødes liv A, og giver endvidere et indblik i de tematikker, der behandles i samlingen om Festen For de Døde i Mexico (B). Særlig relevant for denne samling er: Jesper Nielsen og Mette Haakansons artikel: "*Besat af døden – Et kritisk blik på forestillinger om De dødes dag i Mexico*". Denne artikel er i printet udgave også at finde i lånermappen, hvor den fungerer som samlingstekst.

Ddl.B 68

De Dødes Liv. Red. Af Ole Højris, Ton Otto og Ane Bonde Rolsted.

Bogen, der er udgivet af Moesgaard Museum og Aarhus Universitetsforlag 2014, er et selvstændigt værk, men tæt knyttet sammen med udstillingen De Dødes Liv, som kan opleves på museet fra 2014-18. En række forskellige forskere, men primært antropologer, ser i bogen nærmere på, hvordan mennesker lever i nær kontakt med de afdøde i blandt andet Uganda, Australien, Papua Ny Guinea og Mexico. Artiklen om De Dødes Dag i Mexico findes på s. 57-65: "*Når dine døde fester med – De Dødes Dag i Mexico*" af Rafael Martinez de la Cruz og Ane Bonde Rolsted.

I lånermappens afsnit 7

Skeletter i øjenhøjde - kollektiv døds- og mindekultur i Mexico og Danmark af Mette Haakonsen. Fra "*Memento Mori - døden i Danmark i tværfagligt lys*". Red. Af Michael Hviid Jacobsen og Mette Haakonsen.

Artiklen omhandler mindekulturen i Mexico ifm. De Dødes Dag og oprindelsen heraf i både de oprindelige indianske kulturer, og i katolicismen som kolonimagten medbragte. "*Det er blevet en højtid, der er blevet til i kulturens store smeltedigel, og De Dødes dag er både en døds- og mindekultur*", som forfatteren skriver. Artiklen er særligt interessant, hvis I arbejder med at lave altre, da den beskriver private og offentlige altre/mindeborde. Endvidere kan man læse om ritualer på kirkegården, skeletter og kranier i alle afskygninger - som slik, legetøj, pyntegenstande, la Catrina og el Catrin, og om Calaveras – kranier - der også betyder satiriske tegninger med tilhørende vers, som ofte er politisk satire. Forfatteren pointerer, at fejringen af De dødes Dag ikke drejer sig om at gøre grin med de afdøde, men derimod med sin egen dødelighed. En opfordring til *carpe diem* (grib dagen) og en bekræftelse af livet. Afslutningsvis spørger Mette Haakonsen, om vi i Danmark kan lade os inspirere af mexicanernes fest for de døde i vores forhold til døden samt som minde- og sorgbearbejdning.